

Griezelig grappig: over Piet de Smeerpoets en Kaatje Morsebel

In 1845 verscheen het Duitse prentenboek *Der Struwwelpeter* (Piet de Smeerpoets) met verhaaltjes over ondeugende kinderen, die op een gruwelijke manier gestraft worden voor hun ondeugden. De griezelig-grappige vertellingen waren ook in Nederland erg populair en zijn vaak herdrukt.

TEKST: KARIN VINGERHOETS, KB-COLLECTIESPECIALIST KINDERBOEKEN

Heinrich Hoffmann, een dokter in Frankfurt, was vlak voor Kerstmis 1844 op zoek naar een leuk prentenboek voor zijn driejarige zoontje Carl. Hij vond niets dat hem aansprak. De bestaande prentenboeken van zijn tijd vond hij niet geschikt: de vertellingen waren veel te lang, te moralistisch of te saai. Hij besloot om dan maar zelf het prentenboek te maken dat hij graag cadeau wilde geven. Hoffmann werd in zijn werk als arts vaak geconfronteerd met bange patiëntjes. Hij leidde de kinderen dan af met snelle schetsjes en grappige verhaaltjes, zodat hij daarna zijn werk kon doen. Deze verhaaltjes gebruikte hij voor zijn prentenboek. Het zelfgeschreven en zelfgetekende kerstcadeau viel in de smaak bij zoonlief, maar geheel onverwachts óók bij de volwassenen in het gezelschap. Ze drongen erop aan dat hij het moest uitgeven. Aanvankelijk aarzelde Hoffmann om zijn bedenkzels te laten drukken, want hij wilde helemaal geen prentenboeken publiceren, maar tijdens een gezellig literair avondje met de nodige wijn wist een uitgever hem over te halen. Dat was het begin van de nu wereldberoemde *Struwwelpeter* met zijn lange nagels en wilde, ongekamde haar. Hoffmann publiceerde later nog enkele kinderboeken, maar het succes van zijn debuut bleef ongeëvenaard.

'Piet de smeerpoets'

De eerste drukken van *Der Struwwelpeter* werden gepubliceerd onder de titel *Lustige Geschichten und drollige Bilder mit 20 schön colorirten Tafeln für Kinder von 3-6 Jahren*. Het boek bevat verhalen over kinderen die iets stouts doen en daar gruwelijk voor gestraft worden. De verhalen zijn geïllustreerd met de kenmerkende snelle lijnschetsjes van de auteur zelf. Latere drukken en bewerkingen werden uitgebreid met meer verhaaltjes en uitgebracht onder de titel *Der Struwwelpeter*, vernoemd naar het populairste personage, een jongen met vieze lange nagels en ongekamd haar. De naam verwijst naar het Duitse woord 'Struwwelkopf', dat zoiets als 'persoon met warrige haardos' betekent. In de Nederlandse versie heet hij 'Piet de Smeerpoets'. In dit rijmpje wordt de schavuit aan de lezers voor-

gesteld:

*Ziet hier Piet den smeerpoets staan!
Ziet dien viezen knaap eens aan!
Hij wou, van zijn vingertippen,
Zich geen' nagels laten knippen,
Sedert zeker wel een jaar, -
Ongekamd bleef ook zijn haar,
'Foei!' roept ieder, die hem ziet,
'Wat zijt gij een smeerpoets Piet!'*

Dit versje komt uit de eerste Nederlandse vertaling van *Der Struwwelpeter*, dat in 1848 werd gepubliceerd: *Een aardig prentenboek met leerzame vertellingen*, vertaald en bewerkt door W.P. Razoux. Het bevat naast 'Piet de Smeerpoets' nog zeven andere rijmpjes over kinderen die dingen doen die niet mogen. Bijvoorbeeld Reinier de duimzuiger (een jongen wiens duimen door een kleermaker met een grote schaar worden afgeknipt als straf voor het duimzuigen), 'Soep-Hein' (een gezonde jongen die weigert soep te eten en zo dun wordt als een potloodstreepje en dan doodgaat), wrede Jan (die dieren pijn doet en zelf door een hond gebeten wordt) en kinderen die een zwarte jongen bespotten en als straf in een inktpot worden gestopt.

'De alldroevigste geschiedenis met de zwavelstokjes'

Bijna alle vertellingen in het oorspronkelijke prentenboek gaan over jongens, op één na: 'De alldroevigste geschiedenis met de zwavelstokjes'. In dit verhaal is Paulientjen alleen thuis en ze speelt met een doosje zwavelstokjes (een soort lucifers). De katten Pietje en Mietje waarschuwen meermaals dat het echt niet mag, maar ze doet het toch. Dat gaat natuurlijk mis:

*O, schrik! haar klêertjes vatten vlam!
Ach! dat ze ook aan dat doosjen kwam!
Daar brandt de hand reeds en het haar,
En eind'lijk brand zij heelegaar.
En Pietje en Mietje schreiden,
Zoo droevig met haar beiden:
'Komt hier! Ter hulp! och, komt gezwind!
Komt ouders! Komt! Daar brandt uw kind!
Miaauw! Mio! Miaauw! Mio!'
Och, Pietje en Mietje schreiden zoo.
Verbrand is 't meisje heelegaar,
Het arme kind! met huid en haar;
Ze is tot een hoopjen asch vergaan,
Waar nog haar' schoentjens nevens staan.*

De bijbehorende illustraties geven het drama treffend weer:

eerst felgekleurde vlammen en grote rookwolken bij het in brand vliegen met wanhopige katten eraanst, dan een smeulend hoopje as naast twee overgebleven schoentjes en de katten met zakdoeken aan weerszijden.

Populariteit

Hoewel er vanaf het prille begin ook wel kritiek was op de verhalen (te drastisch, te huiveringwekkend) bleek het prentenboek *Der Struwwelpeter* immens populair en de drukgeschiedenis is indrukwekkend te noemen. In 1876, zo'n dertig jaar na de eerste publicatie van het boek, verscheen in Duitsland de honderdste druk en nog eens veertig jaar later (in 1917) was men aan de vierhonderdste druk toe!

Het succes beperkte zich niet tot de landsgrenzen van Duitsland. De Nederlandse uitgever H.A.M. Roelants in Schiedam maakte over een periode van vijftig jaar wel tien verschillende versies van 'Piet de Smeerpoets'. Naast Nederlandse vertalingen volgden er ook Engelse, Franse, Zweedse vertalingen en nog veel meer. Uitgevers konden in de 19^e eeuw relatief eenvoudig een buitenlands (kinder)boek vertalen, ze moesten hun voornemen bekendmaken en een exemplaar van het originele boek tonen. In Neder-

land werden deze aankondigingen gepubliceerd in *Nieuwsblad voor den Boekhandel*. De uitgever die dat als eerste deed, had een half jaar het recht om de vertaling te maken en het boek op de markt te brengen. De rubriek 'ter vertaling aangekondigd' is daarom een geweldige bron voor onderzoek naar de publicatiegeschiedenis van *Struwwelpeter*-uitgaven.

Menig uitgever probeerde een graantje van het succes mee te pikken en publiceerde afgeleide boeken met soortgelijke titels en verhalen. Nieuwe verhalen werden aan de bundel klassieke verhalen toegevoegd en er werden ook zelfstandige prentenboeken gemaakt met nieuwe, soortgelijke verhalen, bijvoorbeeld met meisjes in de hoofdrol zoals *Kaatje Morsebel*, *Griet de Smeerpoes* en *Mietje de nagelbijtster*. Hierdoor werden 'struwwelpetriaden' een zelfstandig genre in de jeugdliteratuur. In 1941 verscheen zelfs een 'Struwwelhitler' als parodie.

Nawoord

De KB-collectie bevat meer dan vijftig uitgaven van 'Piet de Smeerpoets' en meerdere naslagwerken over het genre. De oudere prentenboeken zijn gedigitaliseerd en zijn gratis in Delpher en DBNL te raadplegen.

Titelblad van *Een aardig prentenboek met leerzame vertellingen*, 1848

Piet de Smeerpoets in: *Een aardig prentenboek met leerzame vertellingen*, 1848

Omslag van *Kaatje Morsebel: een vermakelijk prentenboek met rijmen*, 189-?

'De allerdroevigste geschiedenis met de zwavelstokjens' in: *Een aardig prentenboek met leerzame vertellingen*, 1848.